

УДК 130.2:165.62

DOI <https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-15>

ТЕХНОЛОГІЧНА СУЧАСНІСТЬ КРИЗЬ ПРИЗМУ АНТЕЇЗМУ: ДО ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ

ДЕНИС, ФЕНЬ¹

Анотація

Стаття присвячена антеїзму як складному феномену, який варто розглядати у площині антропологічного, соціокультурного та духовного вимірах. Застосування концепту «принцип антеїзму» дозволило автору визначити останній як чинник, який впливав на всі аспекти діяльності людства протягом його історії. Метою статті є дослідження антеїзму як методологічної основи для подолання екологічних ризиків технологічної сучасності. Для досягнення поставленої мети були сформульовані наступні дослідницькі завдання. По-перше, розглянути принцип антеїзму як світоглядну модель, що долає антропоцентричний підхід; по-друге, дослідити вплив технологічного розвитку на взаємозв'язок людини і природи; по-третє, визначити роль принципу антеїзму у формуванні екологічної свідомості; по-четверте, показати значення принципу антеїзму для збереження духовного потенціалу людства; по-п'яте, розкрити перспективи застосування принципу антеїзму для подолання екологічних ризиків та реалізації сталого розвитку суспільства. Зазначено, що принцип антеїзму не варто розглядати виключно як міфологічну світоглядну модель. Підкреслено значення принципу антеїзму для усвідомлення нищівних наслідків утилітарної діяльності людства, які раніше викликали захват у суспільстві споживання та індустріальному суспільстві. Доведено, що принцип антеїзму створює нові умови для встановлення діалогу між людиною і природою в контексті сучасних викликів. Автор обґрунтовує необхідність включення принципу антеїзму до етичних принципів сучасного технологічного суспільства. Принцип антеїзму розглядається як ключовий елемент у створенні гармонійного зв'язку взаємодії елементів системи «людина – природа – технології». Зазначено, що антеїзм має значний потенціал у формуванні нової системи цінностей, що ґрунтується на визнанні Землі як суб'єкта, а не об'єкта перетворення. Цей зв'язок дозволить зберегти духовні основи людства в умовах глобальних змін. Дослідження принципу антеїзму кризь призму антропологічного, соціокультурного, аксіологічного підходів відкриває нові можливості для осягнення специфіки перебування людини у технологічній реальності і потребує подальшого дослідження. Результати дослідження підкреслюють важливість інтеграції принципу антеїзму в сучасну екологічну політику та освітні практики.

Ключові слова: антеїзм, принцип антеїзму, людина, екологія, природа, Земля.

Постановка проблеми. Світ людини XXI століття розгортається в площині стрімких технологічних змін, що визначає і спрямовує сучасний науково-філософський дискурс. Нанотехнології, технології віртуальної реальності, комп'ютерні інновації стверджують могутність людського розуму. Усі технології все більше відокремлюють людину як фігуру, здатну проголосити себе видом, не пов'язаним із природою. Ця ситуація породжує суперечності, які змушують переосмислити фундаментальні основи буття людини. Формується нова парадигма людського існування, що у філософській літературі позначається як постлюдство. У науковому дискурсі мова йде про становлення антропоцену. У цій ситуації особливо актуальності набуває теза Мирослава Поповича щодо глибинних екзистенційних небезпек, які можуть бути спровоковані цим необмеженим прагненням

до знання. Ці зміни неможливо досягнути, зосередившись виключно на соціальному контексті буття людини. Вони є глибокими та системними, охоплюючи як природу людини та її життєві основи, так і планету в цілому. Ця ситуація спонукає дослідників звертатися до ідей і концепцій, які виходять за межі виваженого наукового знання, розширюючи межі людиновимірного принципу сучасної науки. Взаємодія «людина – Земля» вимагає переосмислення в контексті антеїзму як світоглядної моделі. Визнання Землі фундаментом буття людини долає антропоцентричні настанови, які розглядають людину виключно як активного діяча, що ігнорує важливість сталих зв'язків із природою. Зневажливе ставлення до цього зв'язку, підсилене антропоцентричною зверхністю, і є чинником, який спровокував ризики для існування як природи, так і людини.

Принцип антеїзму, репрезентований в українській філософській літературі, сьогодні є тим чинником, до якого звертаються дослідники з метою визначення та характеристики сутності таких

¹ Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Харків, Україна)
E-mail: denrda@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6973-7539>

феноменів як національний характер, національний світогляд, національна душа, ментальність українського народу. Про це свідчать публікації вітчизняних дослідників, таких як А. Алексеєнко, Є. Головаха, І. Дзюба, К. Карпенко, М. Попович, І. Цехмістро та інших. Їхні праці спрямовані на осмислення культурних витоків українського характеру та ментального простору української душі.

Російсько-українська війна змусила переосмислити значення національної ідентичності та вивела на новий рівень почуття патріотизму, власної окремішності українців та питання консолідації нації. Питання, пов'язані з архетипами української культури, які становили дискурс української філософської спільноти, набули нового значення (Є. Бистрицький, І. Бичко, В. Горський, С. Кримський, Т. Ярошенко та інші). У працях зарубіжних дослідників (З. Бауман, Ж. Бодріяр, Е. Гідденс, Б. Латур, Ф. Фукуяма, Ю. Н. Харарі та інші), означені екзистенційні виклики, які спровоковані виникненням нового взаємозв'язку таких складників, як «суспільство», «технологія», «природа», «медіа». Останні утворюють нову площину взаємодій. Теперішнє засвідчує опозицію системи «людина – природа» до системи «суспільство – технологія – медіа». Це дозволяє говорити про становлення нових ціннісних орієнтацій людини та спільноти. Сучасне технологізоване суспільство не лише надає нові можливості для людського існування, а й актуалізує проблему збереження самої людини. Про це йдеться в працях Ю. Габермаса, М. Гайдегера, Д. Гаревей. Ці ідеї відображені у праці Маєр-Абіха «Повстання на захист природи», де автор використовує поняття «сини» та «доньки» Землі, підкреслюючи зв'язок людства з природою (Маєр-Абіх, 2004).

У цьому контексті роздуми Іммануїла Канта щодо неможливості свободи без визнання морального закону набувають всеохопного значення в працях представників комунікативної філософії (К.-О. Апель, Ю. Габермас та інші). Проблема збереження людства не лише не втрачає актуальності, а навпаки стає більш глибокою. Суспільство в ситуації Нової Промислової Революції (К. Шваб) посилює власну потужність, проте створює нові виклики для буття людини.

Мета статті полягає в аналізі принципу антеїзму як методологічної основи для подолання екологічних ризиків технологічної сучасності. Для досягнення поставленої мети варто вирішити наступні дослідницькі завдання: по-перше, розглянути принцип антеїзму як світоглядну модель,

що долає антропоцентричний підхід; по-друге, дослідити вплив технологічного розвитку на взаємозв'язок людини і природи; по-третє, визначити роль принципу антеїзму у формуванні екологічної свідомості; по-четверте, показати значення принципу антеїзму для збереження духовного потенціалу людства; по-п'яте, розкрити перспективи застосування принципу антеїзму для подолання екологічних ризиків та реалізації сталого розвитку суспільства.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації, посилені та спровоковані зростанням технологічної могутності людства, змінили ставлення людини до Землі. Земля перетворилася на поверхню, де зникають не лише географічні кордони, а й природний ландшафт. Формується нова мапа Землі, де чітко фіксуються наявні кризи, серед яких особливого значення набуває екологічна. Проте виникає питання збереження людини як фізичної та духовної істоти; проблема збереження антропологічних характеристик людини набуває особливої актуальності. Так, В. Табачковський підкреслював, що сучасна людство є учасником «радикального переосмислення усталених поглядів на людину, культуру, соціум, особливо ж – на способах їх взаємозв'язку» (Табачковський, 2005, с. 135). Для розуміння цих змін філософ застосовує аналіз класичних та сучасних антропологічних уявлень, які розуміються ним як антропологеми, серед останніх: «проблематичність людського існування», «переосмислення традиційних нормативістських уявлень про сутнісні властивості людини як зібрання всуціль “розумних чеснот”», «антропологеми людської свободи» тощо (Табачковський, 2005, с. 138, 139, 144).

Людство поступово усвідомлює, що світ природи є життєдайним складником його існування. Природа постає як Інший, проте не Чужий, діалог із яким є антропологемою, що визначала й супроводжувала всю історію людства. Поступово формується розуміння Землі як найвищої цінності, від якої залежить саме існування, адже Земля – це і є життя. Для українського народу любов до Землі – це той архетип, антропологема, що глибоко вкорінені в національний світогляд і пов'язані з ідеєю Батьківщини. Так, М. Колодзінський провідний український публіцист та ідеолог наголошував: «Перехід від кочування до хліборобства це більша подія в історії людства, ніж перехід від рільництва до індустрії. Перехід до рільництва – це не означало тільки, що якийсь народ заспо-

коївся, але це означало, що такий народ вибрав собі батьківщину й зв'язав з нею своє існування» (Колодзінський, 2023, с. 126).

Перші уявлення давньої людини були пов'язані із Землею, які формували і визначали її перші соціокультурні практики, які мали надважливе значення для історії людства. Так, для скіфських племен, як свідчить Геродот, богиня Гайя поставала як богиня Апі (Історія української, 2000, с. 22). У працях Мірче Еліаде Земля постає як Жінка (Еліаде, 2001). Український дослідник В. Крисаченко застосовує поняття «етно-екологічні взаємини» для визначення світоглядних підвалин української духовності (Крисаченко, 1996, с. 340).

У зверненнях до Землі людина намагалася подолати екзистенційну тривогу, віднайти або створити життєдайну основу власного буття через такі концепти, як «Земля-Мати», «Земля-годувальниця» тощо. Ставлення людини до Землі відзначалося глибинним сакральним сенсом, де людина поклонялася Землі, бо була впевнена, що лише за цієї умови її буття буде сповнене гармонією. Земля у цих відносинах мала антропологічний вимір, який поступово втрачається зі становленням і розвитком технологічного буття. Сакральні відносини, трансформувалися у практичні, що спричинило деформацію ставлення людини до Землі. Поклоніння Землі було витіснено прагненням до її трансформації, що знецінило духовний зв'язок із природою та нею.

Виклики кінця ХХ – першої чверті ХХІ століття підкреслили важливість потреби в гармонійному взаємозв'язку людини, природи і техніки. Підкреслимо, що теорія Гайї, ідеї В. Вернадського без сумніву є тими теоретичними моделями, які акцентують на неподільній цілісності системи «людина – природа». На це вказують і роздуми Пітера Рассела (Russell, 2000). Усвідомлення непохитності взаємозв'язку людини і природи об'єднує цих дослідників, представників неklasичної та постнеklasичної наукової парадигми. Варто зазначити, що концепція ноосфери відійшла на другий план через стрімкий технологічний розвиток, оскільки сучасна людина все ще не подолала імпульс підкорення довкілля. Втім, становлення епохи антропоцену є своєрідною репрезентацією передбачення В. Вернадського щодо розуміння людини як визначної геологічної сили. У цьому зв'язку принцип антеїзму як зв'язок людини і природи набуває нового значення.

Принцип антеїзму є характерним самій сутності людини, яка сприймає Землю як домівку

і відповідно відчуває тісний взаємозв'язок із нею. Людина почувається все самотнішою і прагне не лише віднайти себе, а й не втратити себе у сучасному технологізованому світі. На цьому наголошує Ю. Н. Харарі у своїй тезі: «Тварина, яка стала Богом». Так, «попри неймовірні речі, які можуть робити люди, ми все ще непевні стосовно наших цілей і залишаємося так само невдоволеними. Ми пройшли шлях від каное до вельботів, потім пароплавів і, нарешті, космічних кораблів, але ніхто не знає, куди йдемо. ... Чи є щось небезпечніше, ніж невдоволені та безвідповідальні боги, які не знають чого хочуть?» (Харарі, 2024, с. 526).

Принцип антеїзму як почуття любові до природи та взаємозв'язку із природою підкреслює не лише антропологічний вимір самої природи, а й дозволяє говорити про антропоморфізм. Останній проявляється у ставленні первісної людини до Землі, природи, природних явищ як до персоніфікованих фігур. Це спостерігається як в українській міфології, так і в міфології інших стародавніх культур. Так, людина була переконана, що боги можуть радіти і сумувати, гніватися та пробачати. Сучасна людина, стикаючись з природними лихами, теж застосовує метафори «природа гнівається», «Земля у розпачі». Антеїзм постає архетипом самої людини незалежно від її етнічної приналежності. Проте суттєва відмінність полягає у тому, що давня людина не мала такого впливу на природу, ба більше, вона не прагнула до перетворення Землі, бо остання розумілася нею як Мати-Земля.

Антропоморфізація природи та Землі дозволяє залучити категорії, за допомогою яких філософія завжди намагалася досягнути екзистенцію людини. Ідеться про такі екзистенціали, як «розпач», «біль», «любов», «радість» тощо. Саме ці екзистенціали ми знаходимо в українській класичній (Г. Сковорода, О. Кобилянська, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко та інші) та сучасній літературі (О. Довженко, М. Магіос, С. Жадан, О. Забужко, М. Савка та інші). На нашу думку, ідеться про символічне пояснення реальних явищ або «відтворення життя у формах життя» (Ковалів, 2013, с. 61). У працях українських письменників, літераторів, філософів Земля постає умовою гармонійного існування людини. Це вимагає переосмислення фундаментальних принципів людської діяльності в контексті усвідомлення нерозривного духовного зв'язку із природою. Так, у статті «Філософський образ світу та національна самосвідомість» В. Табачковський

розміркову про архетипи світовідчуття, які складають ментальність українця і переконливо доводить, що нерозривний зв'язок останнього з Матір'ю-Природою є основою світоглядної розважливості та несхильності до екстремізму (Табачковський, 1996, с. 220).

Земля розуміється як екзистенціально-соматичне буття, тісно пов'язане із людством (М. Мерло-Понті, О. Гомілко, Л. Газнюк). Водночас до Землі як архаїчного тіла людства звертаються Ж. Делез і Ф. Гваттарі у праці «Анти-Едіп: капіталізм і шизофренія» (Deleuze, Guattari, 1983). Принцип антеїзму репрезентує екзистенціально-соматичне буття і зворотно – це буття відображає духовно-емоційний зв'язок людини і Землі. Принцип антеїзму втілює собою розширення природи людини.

Унікальність сучасної ситуації полягає в тому, що Земля більше не розуміється як об'єкт, до якого варто застосовувати виключно практичні дії з метою перетворення. Натомість Земля виступає як суб'єкт, який вимагає уважливого ставлення. При цьому про містицизм не йдеться. Ці ідеї відповідають принципам комунікативної філософії. Земля як суб'єкт повертає собі права, яких її позбавив раціонально-прагматичний підхід, пов'язаний із переходом від аграрного до індустріального суспільства.

Принцип антеїзму втілено в сучасних екологічних настановах. Він спрямований на відмову від руйнівного або споживацького ставлення до природи та закликає до усвідомленого плекання взаємозв'язку людини і довкілля. Так, К.-О. Апель зазначав, що людство має «піклуватися про виживання усіх видів тваринного і рослинного світу чи про неушкодження біотопу, які становлять умови подальшого існування планетарної біосфери, і не лише заради виживання чи добробуту людства, а заради «буття» як такого, чи, принаймні, заради усіх живих істот» (Апель, 1999, с. 428–429). Принцип антеїзму має бути включений до Етики Землі як один із головних принципів здійснення взаємозв'язку людини і Землі. Принцип антеїзму має величезне світоглядне значення для сучасної людини особливо в умовах технологізації буття, яке все більше створює для штучні умови існування, поступово видаляючи її з природного буття. Постає небезпека перетворення природи на симулякр в умовах інформаційної реальності.

Екологічним проблемам присвячені численні праці як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. На них наголошують науковці, учасники сучасних форумів, конференцій, круглих столів.

Одним із головних питань є зменшення антропогенного тиску на природу за допомогою технологій на кшталт геоінженерії. Її завданням є створення сприятливих умов для життєдіяльності людства та усунення негативного впливу людської діяльності. Це виводить проблему свободи відповідальності на новий рівень. Реалізація цих технологій не можлива без врахування принципу антеїзму. Інакше кажучи, лише за умови включення етичних принципів у перетворювальну діяльність людини. У цьому полягає методологічне значення принципу антеїзму. Зазначимо, що поступово ця ідея починає втілюватися й на рівні наукового світогляду. Яскравим прикладом прагнень сучасної інженерної думки є документальний фільм «Наступний рубіж: Інженерія у золотий вік зелених технологій», створений у 2010 році (The Next Frontier). Фільм розглядає екологічні виклики та можливість їхнього вирішення за допомогою інженерних інновацій, серед яких розробка відновлюваних джерел енергії, побудова екологічно чистих міст. Наголошується як на важливості співпраці на усіх рівнях міжнародної взаємодії, так і взаємодії між інженерами та суспільством.

Ще одна проблема, яка зумовлює сучасні дискусії, стосується встановлення етичної межі між прагненням врятувати життя як феномен і бажанням маніпулювати ним заради власної (людської) втіхи. Так, прагнення до необмеженої влади людини у сенсі абсолютного антропоцентризму знищує людяність. Принцип антеїзму повинен враховуватися у разі наміру здійснити маніпуляції такого масштабу як геоінженерія, що не дозволить ігнорувати або змусить визнати те, що біосфера є актором чи суб'єктом системи, яка змінюється, наслідки чого людина спроектувати чи передбачити ще не здатна. Так, Н. Кляйн підкреслює парадокс цієї технології і попереджає: «Вона набагато амбітніша та небезпечніша, ніж будь-які людські проекти. Однак це виглядає таким знайомим, наче останні п'ятсот років історії вели нас саме до цього місця. На відміну від зменшення кількості шкідливих викидів, прийняття геоінженерії не вимагає від нас змін. Треба лише активніше робити те, що ми робили століттями» (Кляйн, 2016, с. 250). Принцип антеїзму варто розглядати як ключовий морально-етичний орієнтир для людства в добу антропоцену.

Програма переселення людини на Марс – це теж спроба побудови нових взаємин у просторі планети, яку треба трансформувати. Завдання цієї програми полягає не лише в досягненні космосу

чи звеличенні людського розуму, не лише у прагненні поєднати нумінозне та профанне, адже космос довгий час символізував божественний закон. Насамперед ідеться про побудову Нової Землі, що яскраво ілюструють твори сучасних фантастів. Серед яких варто назвати Р. Бредбері, Ф. Герберта, А. Кларка, С. Лема та інших. Проте в технологічному суспільстві ці ідеї отримують нові можливості для втілення. Наголошується, що «астронавти запускають процес, що, можливо, не завершиться й за тисячу років, але зрештою створить людям їхній другий дім [який] зможе помірятися з рідною планетою багатством ресурсів, рівнем життя та привабливості» (Петранек, 2018, с. 15). Проте у багатьох творах головною лінією є туга за втраченою Землею як домівкою людства.

Одним із підходів до ситуації взаємозв'язку людини і природи є постінвайроменталізм, який можна розуміти як парадигму відповідальності людини за її дії та технології, які спрямовані на перетворення Землі. В епоху антропоцену, коли діяльність людини є головним чинником трансформації Землі, інвайроменталізм вже не відповідає викликам сьогодення, бо пов'язаний з визначенням самоцінності природи, але без зв'язку із людиною. Саме на цьому наголошує Бруно Латур у праці «Ми ніколи не були сучасними», де головною тезою є думка, що чіткий поділ на природу і людину є методологічно хибним. Природа не є зовнішньою до спільноти та суспільства. Він наголошує, що людство варто переглянути поділ між людьми та не-людьми (природним світом) (Latour, 1993, р. 13). Постінвайроменталізм акцентує увагу на моральному вимірі взаємозв'язку людини і природи, визначаючи їхню невіддільність. У контексті сучасної комунікативної філософії це можна репрезентувати як наявність моральної зрілості людини у добу технологічного суспільства. Постінвайроменталізм виступає моделлю побудови гармонійних відносин із довкіллям, де принцип антеїзму набуває вирішального значення. Це можливість побудови нових взаємин людини як діяча, як творчої особистості із природою. Інакше кажучи, таких можливостей, де діяльність людини постане «сродною працею» у сенсі розмислів Григорія Сковороди і до природи, не руйнуючи глибинного зв'язку людини і Землі. За цих умов Земля та природа постають як суб'єкти, які вимагають шанобливого ставлення. Це бачення долає розуміння природи та Землі як об'єктів, долає їхнє уречевлення, що було сформовано науковою парадигмою.

Людина, опиняючись наодинці із природою, відчуваючи її велич, може не лише захоплюватися її красою, а й відчувати страх перед її могутністю. Це підтверджують природні катастрофи, що сталися протягом першої чверті ХХІ століття. Серед останніх варто назвати Індійський океанський цунамі (2004), цунамі у Японії (2011), ураган «Катріна» (2005), «Ірма» (2017) та «Іен» (2022), посуха в Австралії (2000–2009), лісові пожежі в Каліфорнії (2018) та Австралії (2019–2020), повені у Пакистані (2010), Німеччині та Бельгії (2021). Усі ці катастрофи свідчать про жахливі наслідки руйнуючої діяльності людства і є такими, які метафорично можна означити як «гнів Землі». Принцип антеїзму стверджує аксіологічний вимір Землі, який має величезне значення для людства в цілому. Світлини Землі із космосу («Схід Землі», 1968 р., «Блакитна кулька», 1972 р.), які стали символами екологічної свідомості) візуалізують принцип антеїзму, впливаючи на чуттєвий рівень сприйняття людини. Не можна уявити людину, яка, споглядаючи ці світлини, залишиться байдужою до свого зв'язку із Землею.

Принцип антеїзму реалізується в соціокультурних практиках. Визнання цього принципу не лише надає нові підстави для розуміння Землі як феномена, що вимагає турботливого ставлення. Принцип антеїзму ґрунтується на ідеї людяності, яка повинна стати підґрунтям системи «людина – природа». Зазначений принцип розширює горизонти розуміння фігури людини в ситуації екологічних ризиків, створює нові можливості для збереження життя в цілому. Визнання цього принципу надає нові підстави для розуміння Землі як феномена, що вимагає турботливого ставлення. Цей принцип стверджує необхідність перегляду взаємин із природою, акцентуючи увагу на духовному потенціалі людства. Дослідження принципу антеїзму крізь призму антропологічного, соціокультурного, аксіологічного підходів відкриває нові можливості для осягнення специфіки перебування людини у технологізованому суспільстві і потребує подальшого дослідження.

Висновок. Принцип антеїзму є ключовим світоглядним і морально-етичним орієнтиром, який сприяє гармонізації відносин між людиною і природою в епоху антропоцену. Використання цього принципу дозволяє долати утилітарний підхід до природи, підкреслюючи її самоцінність та роль у збереженні життя на Землі. Принцип антеїзму відіграє важливу роль у формуванні екологічної свідомості та духовного розвитку людини, сприяє

мованих на подолання екологічних ризиків. Він пропонує нову парадигму співіснування людини і природи, яка враховує виклики технологічної сучасності та потребу у сталому розвитку людства. Визнання принципу антеїзму сприяє зміцненню зв'язку людини із Землею як з її домішкою, відкриваючи нові можливості для усвідомленого і відповідального ставлення до довкілля.

Принцип антеїзму – це не лише зв'язок людини і природи, це і пошук людини самої себе, віднайдення гармонійного існування. У сучасному пришвидшеному, стрімкому світі лише звернення до власних буттєвих основ є умовою збереження людиною власної цілісності й окремішності. Природа і Земля виступають тією основою, що стверджує непохитність самого людства.

Список використаних джерел

- Апель К.-О. Екологічна криза як виклик дискурсивній етиці. *Єрмоленко А. М. Комунікативна філософія*. Київ : Лібра, 1999. С. 413–454.
- Еліаде М. Священне і мирське / пер. з нім. Г. Кьорян. Київ : Основи, 2001. 116 с.
- Історія української культури: Зб. матеріалів і документів / упоряд.: Б. Ш. Білик, Ю. А. Горбань, Я. С. Калакура та ін; За ред. С. М. Клапчука, В. Ф. Остафійчука. Київ : Вища шк., 2000. 607 с.
- Кляйн Н. Змінюється все : Капіталізм проти клімату / пер. з англ. Д. Кожедуба. Київ : Наш Формат, 2016. 480 с.
- Ковалів Ю. І. Історія української літератури: кінець XIX – поч. XXI ст. : у 10 томах. Київ : ВЦ «Академія». Т. 1: *У пошуках імманентного сенсу*, 2013. 512 с.
- Колодзінський М. Українська військова доктрина. *Український націоналізм. Основи ідеології* / редактор-упорядник О. Однороженко. Київ: Вид-во Марка Вельника, 2023. С. 113–155.
- Крисаченко В. С. Природа в українській духовності. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення*. НАН України, Ін-т філос. ; відп. ред. В. Шинкарук, Є. Бистрицький. Київ : Фенікс. С. 336–356.
- Майер-Абіх К. М. Повстання на захист природи. Від довкілля до спільносвіту / пер. з нім., післямова, примітки А. Єрмоленка. Київ : Лібра, 2004. 192 с.
- Петранек Л. С. Як ми житимемо на Марсі / пер. з англ. П. Іваненка та О. Ларікової. Харків : Віват, 2018. 128 с.
- Табачковський В. Проблеми педагогіки у світлі сучасної філософської антропології. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 135–148.
- Табачковський В. Г. Філософський образ світу та національна самовідомість. *Феномен української культури: методологічні засади осмислення*. НАН України, Ін-т філос. ; відп. ред. В. Шинкарук, Є. Бистрицький. Київ : Фенікс, 1996. С. 218–238.
- Харарі Ю. Н. Людина розумна. Коротка історія людства / пер з англ. О. Демянчука. Київ : Букшєф, 2024. 544 с.
- Deleuze G, Guattari F. *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* / transl. R. Hurley, M. Seem and H. R. Lane. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1983. 400 p.
- Latour B. *We Have Never Been Modern* / transl. C. Porter. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1993. 157 p.
- Russell P. *The Global Brain: The Awakening Earth in a New Century*. Edinburgh: Floris Books, 2007. 262 p.
- The Next Frontier: Engineering the Golden Age of Green. URL: <https://www.imdb.com/title/tt1846782/>

References

- Apel, K.-O. (1999). Ekolohichna kryza yak vyklyk dyskursyvni etytsi. *Yermolenko A. M. Komunikatyvna filosofia*. Kyiv: Libra. S. 413–454.
- Eliade, M. (2001). Sviashchene i myrske / per. z nim. H. Kir'yan. Kyiv: Osnovy. 116 s.
- Istoriia ukrainiskoi kultury: Zb. materialiv i dokumentiv / uporyad.: B. SH. Bilyk, YU. A. Horban', YA. S Kalakura ta in; Za red. S. M. Klapchuka, V. F. Ostafiychuka. Kyiv: Vyshcha shk., 2000. 607 s.
- Klein, N. (2016). Zminiuietsia vse: Kapitalizm proty klimatu / per. z anhl. D. Kozheduba. Kyiv: Nash Format. 480 s.
- Kovaliv, Yu. I. (2013). Istoriia ukrainiskoi literatury: kinets XIX – poch. XXI st. : u 10 tomakh. Kyiv: Kyiv : VTS «Akademiya». T. 1: *U poshukakh immanentnoho sensu*. 512 s.
- Kolodzinskyi, M. (2023). Ukrainka viiskova doktryna. *Ukrainskyi natsionalizm. Osnovy ideolohii* / redaktor-uporyadnyk O. Odnozhenko. Kyiv: Vyd-vo Marka Vel'nyka S. 113–155.
- Krysachenko, V. S. (n.d.). Pryroda v ukrainkii dukhovnosti. Fenomen ukrainiskoi kultury: metodolohichni zasady osmyslennia. NAN Ukrayiny, In-t fil. ; vidp. red. V. Shynkaruk, YE. Bystryts'kyi. Kyiv: Feniks. S. 336–356.
- Mayer-Abich, K. M. (2004). Povstannia na zakhyst pryrody. Vid dovkillia do spilnosvitu / per. z nim., pislyamova, prymitky A. Yermolenka. Kyiv: Libra. 192 s.
- Petranek, L. S. (2018). Yak my zhytymemo na Marsi / per. z anhl. P. Ivanenka ta O. Larikovoyi. Kharkiv: Vivat. 128 s.
- Tabachkovskiy, V. (2005). Problemy pedahohiky u svitli suchasnoi filosofsko-antropolohichnoi dumky. *Filosofia osvity*. No 1. S. 135–148.

Tabachkovskiy, V. H. (1996). Filosofskiy obraz svitu ta natsionalna samosvidomist. *Fenomen ukrainskoi kultury: metodolohichni zasady osmyslennia* / NAN Ukrainy, In-t filos. ; vidp. red. V. Shynkaruk, YE. Bystryts'kyu. Kyiv: Feniks. S. 218–238.

Kharari, Yu. N. (2024). *Liudyna rozumna. Korotka istoriia liudstva* / per z anhl. O. Demyanchuka. Kyiv: Bukshef. 544 s.

Deleuze, G., Guattari, F. (1983). *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia* / transl. R. Hurley, M. Seem, H. R. Lane. Minneapolis: University of Minnesota Press. 400 p.

Latour, B. (1993). *We Have Never Been Modern* / transl. C. Porter. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. 157 p.

Russell, P. (2007). *The Global Brain: The Awakening Earth in a New Century*. Edinburgh: Floris Books. 262 p.
The Next Frontier: Engineering the Golden Age of Green. URL: <https://www.imdb.com/title/tt1846782/>

DENYS, FEN – PhD student of Department of Philosophy, H. S. Skovoroda

Kharkiv National Pedagogical University (Kharkiv, Ukraine)

E-mail: denrda@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-6973-7539>

TECHNOLOGICAL MODERNITY THROUGH THE LENS OF ANTEISM: ON THE PROBLEM OF METHODOLOGICAL TOOLS

Abstract

The article is devoted to anteism as a complex phenomenon that should be considered in the anthropological, sociocultural, and spiritual dimensions. The application of the concept of the "principle of anteism" enabled the author to define it as a factor influencing all aspects of human activity throughout its history. The aim of the article is to explore anteism as a methodological foundation for overcoming the ecological risks of technological modernity. To achieve this goal, the following research objectives were formulated. First, to examine the principle of anteism as a worldview model that overcomes the anthropocentric approach; second, to investigate the impact of technological development on the relationship between humans and nature; third, to determine the role of the principle of anteism in shaping ecological consciousness; fourth, to highlight the significance of the principle of anteism for preserving the spiritual potential of humanity; and fifth, to reveal the prospects for applying the principle of anteism in overcoming ecological risks and achieving sustainable societal development. It is noted that the principle of anteism should not be considered exclusively as a mythological worldview model. The significance of the principle of anteism is emphasized for understanding the devastating consequences of humanity's utilitarian activities, which previously elicited admiration in consumer and industrial societies. It is proven that the principle of anteism creates new conditions for establishing a dialogue between humans and nature in the context of contemporary challenges. The author substantiates the necessity of incorporating the principle of anteism into the ethical principles of modern technological society. The principle of anteism is viewed as a key element in establishing a harmonious interaction within the "human – nature – technology" system. It is noted that anteism holds significant potential for shaping a new value system based on recognizing the Earth as a subject rather than an object of transformation. This connection will allow humanity to preserve its spiritual foundations amid global changes. Exploring the principle of anteism through the lens of anthropological, sociocultural, and axiological approaches reveals new opportunities for understanding the specifics of human existence in technological reality and necessitates further research. The study's findings emphasize the importance of integrating the principle of anteism into contemporary ecological policies and educational practices.

Key words: anteism, principle of anteism, human, ecology, nature, Earth.

© The Authors(s) 2025

This is an open access article under

The Creative Commons CC BY license

Received date 17.11.2024

Accepted date 23.12.2024

Published date 17. 01.2025

How to cite: Денис, Фень. Технологічна сучасність крізь призму антеїзму: до проблеми методологічного інструментарію. *Humanities studies: Collection of Scientific Papers* / Ed. V. Voronkova. Zaporizhzhia: Publishing house «Helvetica», 2025. 22 (99). P. 139–145.

doi <https://doi.org/10.32782/hst-2025-22-99-15>